

A fordítástörténelem kreatív klasszikusa: Anthony Pym

Anthony David Pym a fordítástudományok (*translation studies*) sokoldalú művelője és egyik vezető alakja. Egyszerre számít megkerülhetetlennek a fordítási praxis, a fordításelmélet (*translation theory*) és a fordítástörténelem (*translation history*) művelőinek világában. Maga is fordító, újságszervező és szerkesztő, fordítással kapcsolatos események szervezője, szakmai társaságok vezetője, számos (elsősorban spanyol) egyetem iskolateremtő professzora.

Pym az ausztráliai Perth-ben 1956-ban született, és hazai felsőfokú tanulmányai után egy francia kormányösztöndíjjal került 1981-ben Párizsba, az *École des Hautes Études en Sciences Sociales* műhelyébe, ahol 1985-ben szerzett doktori fokozatot – szociológiából. Akadémiai karrierje mégis az összehasonlító irodalommal töltött évek után mozdult a fordítástudomány felé, amelyben a kilencvenes évek eleje óta jelent egyre markánsabb részt a fordítástörténelem. A Humboldt Alapítványtól kapott posztdoktori ösztöndíjnak köszönhetően a *Göttingeni Egyetemen* kezdetett fordítástörténeti kutatásokba 1992 és 1994 között.

Egy interjújában azt emeli ki,¹ hogy ugyan már a doktori tanulmányai alatt érte némi fordítástörténeti fertőzés (hiszen amikor a 19. század végén Párizsba vonzott útkereső értelmiségiek baráti, önszorgató köreinek mindennapi életét vizsgálta, már felfigyelt arra, hogy a megélhetésük érdekében sokuknak fordítói munkákat is kellett vállalnia), de akkor ragadta el végképp a történelmi érdeklődés, amikor 1993-ban felkérést kapott egy enciklopédia-szócikk megírására a fordítástörténelem spanyol tradíciójáról. Mivel a tárgykörben járatlan volt, hatalmas szakirodalmat kellett rövid idő alatt elolvasnia, és magával rántotta a 12. század ködös, rejtélyes, elmentmondásokkal és torzításokkal teli fordítástörténelme, különösen a páratlan toledói fordítóiskola világa. Ám még nagyobb kihívást és izgalmat jelentett számára az a felismerés, hogy nem további fordítástörténeti tények összegyűjtésétől várható az előrelépés, hanem magának a fordítástörténelemnek a komoly módszertani megalapozásától, működőképes modelljeinek a keresésétől. Ez vezette első két, ma már „klasszikusnak” számító fordítástörténeti könyvének megírásához. Az 1998-ban megjelent *Method in Translation History* a fordítástörténetírás módszertani alapvetése, amelyben tizenkét vezérlő szempont köré rendezte mindazt, amit az idő tájt erről gondolt – és ami alapján azóta is tanítják, ahol tanítják. A két év múlva napvilágot látott monográfia (*Negotiating the Frontier. Translators and Intercultures in Hispanic History*) már ezek szellemében tárgyalja a spanyol fordítástörténelmet, a kezdetekre és a közép-korra helyezve ugyan a legnagyobb hangsúlyt, de helyet adva benne a 20. századi spanyol fordítóiskolák szerepének és a barcelonai olimpia négy hivatalos nyelvével (angol, francia, katalán, kasztíliai) kapcsolatos tapasztalatoknak is.

A fordítástörténetírás-történetébe, a tárgykör historiográfiai hagyományába Pym minden bizonnyal az általa kialakított módszertani kultúra megteremtésével és az abból szerve-sen következő innovatív „fordulatokkal” kerül majd bele.

¹ John Milton, Adriana Pagano és Irene Hirsch interjúja (*On translator history*) <https://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/brazilinterview.html> Megjelent: Milton, John (ed.): *Emerging Views on Translation History in Brazil*. Special issue of *Crop* 6 (Universidade de Sao Paulo) 273–284.

A Pymnek köszönhető első nagy reorientációs irány a textuális hagyománytól, a szövegtől és annak nyelvészeti kérdéseitől a fordítóhoz és annak társadalmi-hálózati beágyazásához való elmozdulás szorgalmazása és kiteljesítése volt – ezért is jegyzi meg kedvvel és gyakorta Pym, hogy beszéljünk bátran inkább *fordítótörténelemről* (*history of translators*). Ezt a követelményt újabban rendre kiegészíti azzal, hogy a mindmáig árnyékban maradt *tolmácsok* történetével is ugyanolyan intenzíven kell foglalkozni. (Pym úgy látja, hogy a szóbeli formák figyelmen kívül hagyása, elhanyagolása, marginalizálása nemcsak a fordítástörténelem tanulmányozásának problémája, hanem az irodalom- és szövegkutatásé is.) S mindez csakis interdiszciplináris formában valósulhat meg: amikor bármilyen fordítástörténeti tárgyhoz nyúlunk, egyszerre kell rekonstruálni a szöveget és a fordítás körülményeit, de jártassággal kell bírni a szöveg tárgyával kapcsolatban is, az érintett történeti korszakok átfogó kontextusaival együtt. Szívesen hívja fel a figyelmet arra, hogy *a nem irodalmi* fordítási műfajok, a tudomány, a gazdaság és más területek szöveganyaga is kiemelt fontosságú (és ennek érvényességét mindenki beláthatja, aki a térképek, a hírműfajok vagy a növény-nevezéktan világának bűvára).²

Pym új, szellemes és kihívó történeti vezérnarratívája a *bizalom* (*trust*) és a *kockázatelemzés* (*risk assessment*) lehetőségeit boncolgatja elemzési keretként. Két kollégájával írtak könyvet erről a merész, új megközelítésről (*What is Translation History? A Trust-Based Approach*), de magyar nyelvű közlésre az Aetas rendelkezésére bocsátott erről egy rövid, lényegi összefoglalásnak tekinthető kéziratot, amely e bevezető és a Pymmel készített interjú után teljes terjedelmében olvasható.

Pymtól senki ne várja, hogy pusztán feltárjon-bemutasson fordítástörténeti témákat. Nála minden tárgy egyúttal út valamiféle rejtett kontextus kibontásához, amely az interkulturális kapcsolatok mélyebb értelmének megértéséhez vezet. Ha a Nietzsche alkotásait a 19. század végén franciára fordító ifjú Henri Albert életrajzát írja, akkor azok a körülmények érdeklik, hogy a saját kreativitáson kívül mi minden hatott még az amúgy német származása ellenére germanofób Albert fordítási késztettségére – az ambícióra, hogy jobban megértse a szerzőt, mint saját honfitársai. És ennek az „erőtérnek” része a francia–német kulturális kapcsolatok története is az 1871-es háború óta eltelt időszakban (egészen az 1984-es közös konzultációig az európai köztársaság lehetőségeiről). S Wagner pozitív francia fogadtatása és recepciója nélkül nem lesz megérthető, mi nyitja meg az utat Nietzschehez.

Ha Francisco de Enzinas, az Újszövetség spanyol fordítója és I. Károly ellentmondásos viszonya a tárgy, akkor a két fél viselkedését és döntéseit magyarázó háttér-összefüggések feltárása lesz fontos. Ha egy számtalan nyelvre lefordított, de erőteljesen megkérdőjelezett szerzőségű Kemál Atatürk-idézet („*Számunkra nincs különbség a Johnnyk és a Mehmetek [teste] között*”) nyomába ered, a fordítási különbségek mögött álló érdekek és stratégiai megfontolások mezejében az válik számára fontossá, hogy miként manifesztálódhat az emberiség egyetemes szenvedésközösségének transzcendenciája a hitelesség-probléma és a kultúraközi kommunikáció nyelvi és kulturális torzító hatásai ellenére.

Mert Pym nemcsak formabontó történész, hanem verbéli humanista és pedagógus is. Nagy örömeinkre válaszolt a történészi pozícióját, illetve a fordítástörténelem és információ-történelem viszonyát firtató kérdéseinkre.

Z. KARVALICS LÁSZLÓ

² Minderről egy másik interjúban mesél részletesen: Mi, Zhang: *Problems and Developments in Translation History Research – An Interview with Prof. Anthony Pym*. *Journal of Beijing International Studies University*, vol. 41. (2019) no. 5. 81–90.